

**Андрій БОЛЯНОВСЬКИЙ**

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник  
відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»  
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;  
доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини  
Інституту гуманітарних і соціальних наук  
Національного університету «Львівська політехніка»  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7685-1854>  
e-mail: andrii.bolianovskiy@gmail*

## **СПРОБИ ПЕРЕГЛЯДУ ГОЛОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ГАДЯЦЬКОЇ УГОДИ Ї ПРИЧИНИ НЕВДАЧІ ЇЇ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У 1659 РОЦІ**

Досліджено спроби перегляду головних положень Гадяцької угоди 1658 року в контексті політичної ситуації 1659 року. Особливу увагу приділено позиції гетьмана Івана Виговського, ставленню козацької старшини, опозиційних полковників і представників Речі Посполитої до положень про створення Великого князівства Руського. Аналізуються причини поступок з боку української сторони в Гадяцькій угоді 1659 року, серед яких – внутрішня опозиція, зростання промосковських настроїв серед козацтва, воєнна загроза, дипломатичні компроміси та зрада частини еліт. Проаналізовано зміст пропозицій Війська Запорізького щодо внесення змін до тексту договору, запропонованих І. Виговським. Зроблено висновок про те, що долю Гадяцької угоди було вирішено під час обговорення на сеймі у травні 1659 р. Показано, як політична нестабільність, відсутність єдності в середовищі українського проводу й агресивна позиція Московської держави унеможливили практичну реалізацію Гадяцької угоди. У підсумку ідея включення Русі до рівноправної федерації з Польщею і Литвою залишилася нереалізованою політичною альтернативою.

**Ключові слова:** історія, Гадяцька угода, Україна, Військо Запорозьке, Річ Посполита.

В історіографії Гадяцької унії є різні інтерпретації. Деякі польські історики (Станіслав Кот, Людвік Кубаля, Януш Тазбір, Піотр Кролль та ін.) оцінювали її позитивно (Kot, 1960; Kubala, 1922; Leśniewski, 2014, s. 59–61). Натомість більшість російських та частина українських істориків критично ставились до угоди. Водночас інші давали їй високу оцінку. В'ячеслав Будзинівський, наприклад, вважав Гадяцькі статті «першою ясною і найповнішою національною програмою в Європі», а Михайло Брик називав угоду «сміливою спробою» вирішення кризи після Переяславського договору (Будзинівський, 1907, с. 21–22; Брик, 1974, с. 14, 72). Дослідження причин її невдачі, частково здійснене у статтях Володимира Газіна та Віктора Горобця (Газін, 2018, с. 137–146; Горобець, 2018, с. 21–44), залишається актуальним, особливо через потребу аналізу різних джерел з'ясування політичних і ситуативних чинників нереалізованості угоди<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Стаття є продовженням публікацій з історії Гадяцької угоди: Боляновський А. Основні зовнішні та внутрішні політичні чинники Гадяцької унії: українські обставини, передумови, причини

**Розбіжності у баченні мети Гадяцької угоди після її підписання між Військом Запорізьким і Річчю Посполитою.** Хоча у вересні 1658 року Гадяцьку угоду між Річчю Посполитою (РП) і Військом Запорізьким (ВЗ) було підписано, повністю вона не задовольнила жодну зі сторін. Обидві мали спільне бачення її як кроку до союзу трьох країн Центрально-Східної Європи, спрямованого проти Москви. Для короля Яна II Казимира угода мала гарантувати безпеку РП від московської загрози. 7 вересня у листі до єпископа Арсенія Желіборського він підтримав домовленості з ВЗ і сподівання на «заспокоєння України», а також закликав до подальшого сприяння їх реалізації, зокрема на майбутньому сеймі (Мицик, 2015, с. 194). 10 вересня канцлер Великого Князівства Литовського (ВКЛ) Кшиштоф Пац радив комісарам, що підписували Гадяцьку угоду, діяти обережно, зважаючи на можливу війну з Москвою. Він закликав не поспішати в питаннях провінцій, відокремлених від Корони Польської (КП) та ВКЛ, і діяти за обставинами, особливо якщо цар здобуде перевагу й укладе мир зі Швецією (Kroll, 2008, s. 96). 8 вересня посланці Священної Римської Імперії повідомили імператора Леопольда I, що частина польських сенаторів пропонувала надати козакам статус вільної республіки, подібний до Великого князівства Литовського. Однак більшість впливових високопосадовців РП від цієї ідеї відмовилися, сподіваючись повернути козаків до підпорядкування з незначними поступками (Грушевський, 1958, с. 299).

В історіографії існує стереотип, що Ян II Казимир Ваза погодився на Гадяцьку угоду через загрозу втрати незалежності РП під час Потопу. Насправді ж метою комісарів від КП Станіслава Казимира Бенєвського і від ВКЛ Казимира Людвіка Євлашевського (Jewlaszewski) було переконати I. Виговського підписати цей документ з тим, щоб згодом можна було внести до неї вигідні для РП зміни. Їхнім завданням було не допустити зближення гетьмана з Москвою і виграти час. Договір підписали без погодження з Варшавою через брак часу. Щоб уникнути зриву переговорів і не дати Москві перевагу, комісари підписали його для подальшої його ратифікації сеймом, який згодом міг змінити або вилучити його окремі пункти.

Підписання Гадяцької угоди не стало для короля та керівних діячів РП остаточним вибором на користь України чи проти Москви. У Варшаві не планували розриву з Московською державою чи надання військової підтримки I. Виговському й натомість сподівалися, що договір покращить відносини з нею. Коронний канцлер Миколай Пражмовський вважав, що відсутність у договорі відкрито антимосковських пунктів змусить царя Алексея Михайловича змиритися із ситуацією та

---

(серпень 1657 р. – вересень 1658 р.). *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2022. Вип. 15. С. 5–34; Боляновський А. Політичний шлях до Гадяцької угоди: основні аргументи і мотивації державних еліт Польщі (1657 рік – літо 1658 року). *Україна–Польща...* Львів, 2023. Вип. 16. С. 5–28; Боляновський А. Дипломатичний шлях до Гадяцької угоди (1657 рік – перша половина 1658 року). *Україна–Польща...* Львів, 2024. Вип. 17. Львів, 2024. Вип. 17. С. 7–35; Боляновський А. Гадяцька угода 1658 року: головні автори, аналіз змісту й засад співіснування договірних сторін. *Україна–Польща...* Львів, 2024. Вип. 18. Львів, 2025. Вип. 18. С. 30–55. Статті підготовлено частково на основі матеріалів, зібраних під час стажування у Західному інституті у Познані у 2019 р., за що автор висловлює подяку його директорці Юстині Шульц та науковому співробітнику Станіславу Жерку.

стати поступливішим у перемовинах. У листі від 26 вересня комісарам під Вільно, які вели перемовини із царськими посланцями, він висловив сподівання, що угода допоможе досягти домовленостей із царем і послабить московські претензії (Kroll, 2008, s. 96).

**Період політичної турбулентності: між підписанням і ратифікацією Гадяцької угоди сеймом.** Незабаром після підписання Гадяцької угоди її текст потрапив до Москви. На відміну від односторонньої присяги Б. Хмельницького царю, Гадяцька угода передбачала взаємні зобов'язання: і гетьман Виговський, і король Ян II Казимир складала присяги на вірність умовам договору (Договори, 1658, л. 1–6; Статті, 1658, л. 154–161).

Створення Великого князівства Руського як повноправного члена конфедерації було для І. Виговського програмою-максимум, тоді як програмою-мінімум – збереження боєздатного 60-тисячного козацького війська та 10-тисячного війська найманців для боротьби проти Московської держави. У декларації від 18 вересня 1658 р. Виговський пояснив: така чисельність тимчасова, після війни реєстр скоротять до 30 тисяч, а 10 тисяч – утримуватимуться окремо під особистим командуванням гетьмана. Він також погодився на виведення козаків із Литви та передачу церков і маєтків духовенству й шляхті. В обмін вимагав реальної військової допомоги від РП: щонайменше 1000–5000 іноземних вояків, забезпечених хлібом під Білою Церквою, і скасування західних гарнізонів. У документі він підписався як «Великий гетьман Великого Князівства Руського» – унікальна згадка його титулу як очільника ВКР (Kubala, 1922, s. 551–552).

Після підписання Гадяцької угоди у Варшаві сподівалися, що Військо Запорізьке самостійно розпочне війну проти Москви. У листі від 9 жовтня Ян II Казимир висловив надію, що козаки дійдуть до самої Москви (Kubala, 1922, s. 144–145, 457). Це сподівання зумовлене не стільки небажанням надати допомогу Виговському, скільки фактичною відсутністю військових ресурсів. Папський нунцій П'єтро Відоні 6 жовтня повідомив у Рим, що, попри чутки про поразку Виговського, перемага все ще можлива (Welykuj, 1963, p. 145).

Подібні оптимістичні настрої були і в оточенні королеви Марії Людовіки де Гонзаги. Її секретар П'єр де Нуайє 8 жовтня записав, що козаки «вигнали москвитів» і прагнуть війни, 5 листопада він зазначив, що Данило Нечай повернув Могильов та міста Білої Русі, а 12 листопада – що Виговський з великою армією вступив на територію Московської держави (Noyers, 1859, p. 450–451, 462, 464).

**Підписання Гадяцької угоди як додатковий козир для РП у переговорах із Московською державою восени 1658 р.** Наприкінці 1650-х років у політиці РП щодо Московської і козацької держав виокремилися два напрями: зближення з Військом Запорозьким проти Москви (який підтримував король Ян II Казимир) та орієнтація на союз із Москвою коштом інтересів України, яку відстоювала частина промосковської шляхти.

Після укладення угоди з І. Виговським готувався новий раунд перемовин із Московською державою, що стартував 26 вересня у Вільні. Його затримка була пов'язана із завершенням сейму, підготовкою інструкцій і очікуванням угод зі Швецією та Україною (Газін, 2019, с. 223). Після того, як «проукраїнські» комісари

С. Беневський і К. Євлашевський підписували Гадяцьку угоду, інші, умовно кажучи, «промосковські» комісари, не знаючи про домовленості з козаками й початок їхньої війни проти Москви, уклали перемир'я з царем, зважаючи на загрозу з боку Лівонії та чутки про московсько-шведську угоду. Король різко розкритикував це рішення, звинувативши комісарів у перевищенні повноважень, коли ще була можливість тиснути на Кремль. Втім перемир'я він не скасував, а лише наказав діяти строго за інструкціями. 6 жовтня 1658 р. Рада Сенату, дізнавшись про угоду з козаками, наказала комісарам під Вільно чекати вказівок короля до прибуття тексту договору, щоб опиратися на нього – за умови, що це не завадить домовленостям із Москвою (Kroll, 2008, s. 96–97; Kubala, 1922, s. 577–579).

Тим часом до короля під Торунем прибув козацький посол І. Папара зі звісткою про підписання Гадяцької угоди, що справило сильне враження. 9 жовтня Ян II Казимир повідомив комісарів, що угода підтверджує його сподівання й що мир із козаками та союз із татарами вимагають обережності в перемовинах із Москвою. Він наполягав вимагати від царя повернення земель за умовами Поляновського миру 1634 р., сподіваючись, що спільні дії козаків і татар (до 100 тис. вояків) змусять Москву до миру. 11 жовтня Рада Сенату підтримала цю позицію (Kroll, 2008, s. 97).

Після підписання Гадяцької угоди між елітами РП і Війська Запорізького виникли суперечності. Виговський, козацька старшина та більшість полковників, які воювали з Московією, виступили проти сепаратних переговорів РП з царем. Їх підтримали Кримське ханство та Святий Престол. 11 жовтня 1658 р. коронний підканцлер повідомив папському нунцію П. Відоні, що козаки й татари не схвалюють таких перемовин. Сам Ян II Казимир, за словами нунція, твердо підтримував Гадяцьку угоду й висловлювався про перемир'я з Москвою з великою обережністю (Welykuj, 1963, s. 154).

1 листопада 1658 р. нунцій П. Відоні повідомив у Рим, що за Гадяцькою угодою скасовувалась унія, православні отримували повні права, митрополит мав засідати у Сенаті, а козаки повинні були мати 30-тисячне військо. Усе це мав ратифікувати сейм. Нунцій вважав, що мир було «куплено надто дорогою ціною», і сумнівався в його тривалості, оскільки як серед козаків, так і поляків були суттєві розбіжності. У розмові з П. Відоні та П. Тетерею Ю. Немирич висловив надію на поступове примирення між уніатами й православними, проте нунцій скептично оцінив ідею надання православному митрополиту місця у Сенаті (Welykuj, 1963, p. 174).

Польський дослідник Пьотр Кролл вважав, що головною метою польських дипломатів під час перегляду умов Гадяцької угоди було використання союзу з гетьманом і старшиною для тиску на Москву та укладення вигідного миру. Вони сподівалися, що дії козаків і татар дозволять Польщі зосередитися на війні зі Швецією, а загроза з боку об'єднаних козацько-татарських і литовських сил змусить Москву піти на поступки, й водночас очікували, що цей союз ускладнить переговори між Москвою і Швецією. Проте внутрішньополітичні суперечності, незгода щодо умов договору й активність його противників значно ускладнили реалізацію угоди (Kroll, 2008, s. 98).

У середині жовтня 1659 р. М. Пращовський написав комісарам, що остаточне рішення щодо переговорів із Московією король ухвалить після ознайомлення з умовами остаточної угоди з козаками. Віленським комісарам доручалося уважно вивчити Гадяцькі статті, щоб узгодити дії щодо миру як з козаками, так і з Московією (Kroll, 2008, s. 98). Тоді ж, 15 жовтня 1658 р., король писав у листі до комісарів на переговорах з представниками царя у м. Вільно, що миру без обтяжливих умов можна було б досягти швидше, оскільки вже укладено угоду з козаками, а татари разом із ними виступили проти політики Кремля. Він вважав, що для збереження миру з козаками та союзу з татарами слід дозволити їм воювати проти Московської держави, доки тривають переговори (Kubala, 1922, s. 581).

Король пом'якшив резолюцію Ради Сенату від 2 жовтня 1658 р., дозволивши переговори з Московією за умови повернення земель РП за Поляновським договором. Це рішення підтримав канцлер ВКЛ Кшиштоф Пац, який остерігався, що союз із козаками ускладнить завершення війни проти Московської держави. ВКЛ наполягало на першочерговому мирі з царем. Пац у листі закликав спершу укласти мир із Московією, змусити до миру Швецію, а потім упокорити козаків. Він закликав завершити переговори, навіть попри позицію короля. Рада Сенату підтримала ідею швидкого миру з Московією, і король погодився. Однак ці плани зірвалися через напад війська Григорія Долгорукого, який 21 жовтня розгромив війська командувача литовського війська Вінцентія Госевського під Веркяй і захопив його в полон (Dąbrowski, 1996, s. 106).

20 жовтня 1658 р. К. Пац у листі до Брозовського висловив занепокоєння, щоб мир із козаками і татарами не був зірваний. Він визнав, що довелося погодитися на новий статус козаків і скасування унії, але застеріг, що частину земель Литви могли передати козакам всупереч волі сейму. Пац наголошував на необхідності спершу укласти мир із Московією, а вже потім чинити тиск на шведів і, заспокоївши ці сторони, перейти до придушення козаків. Він закликав завершити переговори з царем без затримок, а в разі опору – винести це питання на сейм у лютому 1659 р. (Kubala, 1922, s. 582–583).

Переговори тривали безрезультатно до кінця вересня і були припинені через відсутність згоди та наближення литовських військ до Вільно. 8 жовтня король, зважаючи на підписання Гадяцької угоди, наказав комісарам не поспішати з домовленостями з Московією, побоюючись погіршення стосунків з Україною. В результаті 19 жовтня друга Віленська комісія завершила роботу (Газін, 2018, с. 224–225).

Під час війни зі Швецією у Варшаві сподівалися на військову підтримку Кримського ханства та дії гетьмана І. Виговського, який стримував наступ корпусу Трубецького. Хід польсько-московського конфлікту залежав від бойових дій в Україні, адже саме вони могли визначити, чи зуміє цар силою закріпити свої позиції в РП (Газін, 2018, с. 225–226). Після підписання Гадяцької угоди Виговський розіслав універсал до іноземних держав, пояснюючи війну проти Москви як захист від її агресії у союзі з Кримом. 8 жовтня 1658 р. у листі до шведського короля він заявив, що цар виступив проти нього через відмову допомагати Москві проти Швеції, і просив укласти мир із РП, з якою вже мав угоду, приславши йому 1000 шведських солдатів (Архів-6, 1908, с. 362).

Наприкінці жовтня 1658 р. С. Беневський та К. Євлашевський разом із козацьким посольством досягли королівського табору під Торунем (Памятники, 1866, с. 347). Першу аудієнцію козацькі посланці отримали 28 жовтня. Спочатку П. Тетеря заявив, що вибір його товаришів робить його щасливим, покладаючи на нього «обов'язок забезпечувати вірне підпорядкування», а згодом королівські комісари та козацькі посланці подали текст угоди королю та зібраним сенаторам. Серед присутніх на слуханнях (зокрема, М. Пражмовського, Богуслава Лещинського та Єжи Любомирського) найбільше суперечок викликали питання щодо скасування унії, козацького реєстру (надмірно великого, на їхню думку) та надання землі та сенаторських посад у ВКР лише православним християнам (що у їх баченні було дискримінаційною вимогою супроти польської шляхти в Україні). Познанський воєвода Ян Лещинський писав С. Беневському, що якби він був присутній на тому засіданні сенату, то рішуче виступив би проти змісту укладеної угоди (Kroll, 2008, s. 101).

8 листопада 1658 р. нунцій написав у Рим, що козацькі посланці принесли королю листи від І. Виговського з проханням миру та обіцянкою скоро надіслати потужну допомогу полякам. Частина послів перебувала поблизу табору, очікуючи аудієнції. Однак прохання козаків дехто коментував скептично, вважаючи, що угода не набуде чинності без затвердження сеймом (Welykuj, 1963, p. 183).

Козацькі посланці мали лише представити угоду й отримати обіцянку військової допомоги від короля. Після цього Г. Каплонський і І. Ковалевський почали готуватися до повернення в Україну. Першим повернувся І. Папара, а решта провела ще кілька зустрічей, зокрема з нунцієм П. Відоні, і 18 листопада покинула табір. Перед від'їздом король виконав обіцянку та наказав гетьману вислати частину війська в Україну. П. Тетеря залишився при дворі, оселившись у подарованих маєтках. І. Виговський отримав посаду голови Київського воєводства, Самійло Зарудний – маєтки, а Григорій Лесницький і брати Юрій і Василь Мінієвські були нобілітовані (отримали шляхетський статус) (Jemiołowski, 1850, s. 261).

Після від'їзду посланців сенатори почали обговорювати пункти Гадяцького договору, зокрема скасування унії, що викликало багато суперечок. Папський нунцій рішуче протестував проти цього, майже спричинивши конфлікт між католицькими та уніатськими єпископами. Католики були готові прийняти угоду, щоб зберегти свої маєтки в руських землях. Для Яна II Казимира та єпископату цей конфлікт був небажаним через зростання впливу прихильників угоди з царем і противників домовленостей з козаками. Побоюючись розриву угоди, король і нунцій домовилися переглянути суперечливі пункти договору, зокрема щодо унії та інших змін, запропонованих на Генеральній раді в Гадячі (Памятники, 1869, с. 348; Kubala, 1922, s. 122; Kroll, 2008, s. 101).

Вести переговори знову доручили С. Беневському, очікуючи, що його місія буде успішною. «Сама Русь залежить від цієї коаліції», – писав Ян Лещинський до волинського каштеляна. Він твердив, що мета козаків – «зберегти і захистити тіло республіки (*Reipublicae corpus conservare i tueri*)» і вони «непохитно самі будуть докладати до цього [зусиль]», але їм треба дати зрозуміти, що козаки «не можуть бути *sine auxilio nostro* (без нашої допомоги)». Король рекомендував С. Бенев-

ському повернути до своїх планів І. Виговського та православне духовенство, бо «відомо, що народ вимагатиме стільки, скільки його підбурили його вожді». Він також запевнив нунція, що нічого не буде зроблено щодо ратифікації договору з козаками, доки королівські посланці не зроблять доповідь на сеймі про свою місію (Kroll, 2008, s. 103).

Наприкінці листопада 1658 р. приїзд посланця гетьмана ВЗ Теодозія Томкевича вплинув на рішення про продовження переговорів із козаками. Він повідомив, що Виговський повернувся з походу на Москву без значних успіхів, побоюється повстання і просить допомоги проти прихильників Юрія Хмельницького. Старшина також висловила бажання укласти угоду з королем. Томкевич обговорив з канцлером питання унії та можливості компромісу. У відповідь король, крім доручення місії Беневському, наказав відправити до України до 5000 військових під проводом когось з родичів Виговського (Kroll, 2008, s. 103–104).

Перш ніж вирушити в нову місію, С. Беневський узяв участь у підготовці церковного проєкту, покликаного зняти суперечності довкола скасування унії. Король і прихильники Гадяцької угоди виступили за скликання спільного Синоду уніатів і православних. Ініціативу підтримували гетьман, митрополит Г. Балабан і П. Тетеря. Проєкт нової унії був завершений у грудні 1658 р. у Полонному та переданий королю. Планували, що уніати визнають київського митрополита, а остаточне рішення прийме синод після ратифікації угоди. Проте задум не реалізували через опір Святого Престолу й нунція. Водночас серед оточення короля поширилися чутки (ймовірно від противників Гадяцької угоди) про те, що козаки після розгрому Москви за підтримки РП можуть знову відокремитися, про що повідомив сам І. Виговський у листі до Яна II Казимира (Kroll, 2008, s. 104–105).

Після прибуття союзників до козацького табору відбулася нарада, де узгодили план наступу на московський кордон. Основні сили під командуванням І. Виговського та калги мали здобути прикордонні міста (зокрема, Каменне, Суми, Недригайлів), а далі наступати на Путивль і Севськ. Офіційно йшлося про вимогу видати гетьману повстанців – прибічників М. Пушкаря та Я. Барабаша. Водночас Виговський прагнув не допустити зосередження царських військ, прикрити дії проти Києва та створити буферну зону. Ймовірно, він також намагався зміцнити свої позиції у внутрішній і зовнішній політиці завдяки військовим успіхам (Kroll, 2008, s. 104).

**Пропозиції керівництва ВЗ щодо ревізії змісту Гадяцької угоди.** Попри підписання Гадяцької угоди у вересні 1658 р., І. Виговський, Ю. Немирич та інші її українські автори були незадоволені її змістом і не планували виконувати всі зобов'язання. 1 листопада папський нунцій П. Відоні під час розмови з коронним підканцлером зазначив, що татари та Ю. Немирич намагаються зірвати реалізацію цього договору (Welykuj, 1963, p. 174).

У грудні 1658 р. І. Виговський звернувся до М. Пражмовського з проханням затвердити Ю. Немирича на посаду канцлера ВКР, що зробило б його фактичним лідером нової держави. Навесні 1659 р. Немирич очолив наймане військо (10 тис.), ставши головною опорою гетьмана. Його підпис стояв другим під Гадяцькою угодою (23 квітня 1659 р.). На сеймі він виголосив промову, в якій наголосив на істо-

ричному значенні угоди; промову згодом тричі видали німецькою мовою (Tazbir, 2009).

На початку березня 1659 р. І. Виговський розпочав підготовку делегації ВЗ на сейм у Варшаві. У листі до М. Пражмовського від 7 (17) березня він просив посприяти участі послів з усіх полків на чолі з генеральним обозним Тимофієм Носачем (Памятники, 1898, с. 333). Делегація незабаром прибула до Варшави. Як згадував писар королівського посла К. Перетяткович, на сейм 4 квітня з'їхалося багато представників козацької старшини (зокрема, генеральний писар Іван Груша, полковник Миргородського полку Григорій Лесницький, брат гетьмана Костянтин Виговський, дядько Б. Хмельницького Самченко, наказний полковник Білоцерківського полку Степан Мазепа та інші) (Памятники, 1898, с. 348).

26 квітня (6 травня) 1659 р. І. Виговський з Чигирина у листі королю повернув виправлені статті Гадяцької угоди й повідомив про вступ на чолі козацьких військ на територію Лівобережної України (Памятники, 1898, с. 340). На той час і Виговський, і керівництво Речі Посполитої розуміли, що Гадяцька угода була лише тимчасовим компромісом – узагальненням пропозицій сторін, яке вимагало доопрацювання. Після її підписання у вересні 1658 р. обидві сторони подали численні доповнення та зміни до тексту, що мав бути ратифікований сеймом. Через розбіжності в позиціях йшлося не лише про невиконання окремих пунктів, а й про їхню глибоку ревізію. Це підтверджує документ, поданий гетьманом і старшиною на сейм під назвою «Перелік пунктів і покірних прохань, які подає його милість Ясновельможний гетьман Війська Запорозького разом з усім Військом Запорозьким і народом руським Його Королівській Милості і всій Річі Посполитій». У ньому пропонувалося, зокрема, скорегувати пункт про реституцію майна польської шляхти. Замість повернення земель старим власникам пропонувалося передати їх руській шляхті, «щоб вона, зубожіла, могла гідно виконувати свої обов'язки». Таким чином, Виговський фактично запропонував скасувати один із ключових для РП пунктів угоди.

У додатку до поданих Виговським «пунктів і прохань» містилися конкретні пропозиції щодо ключових для ВКР питань. У першому пункті наполягали на повному скасуванні Берестейської унії. У правках до 8-го пункту знову вимагали забезпечити участь представників ВКР у сенаті та надати їм адміністративні посади, а також заборонити повернення майна колишнім власникам. У 9-му пункті йшлося про те, що без надання ВКР права розпоряджатися духовними маєтками та закладами (семінаріями, шпиталями) не буде повернення майна і дотримання умов угоди. У 10-му пункті просили офіційно затвердити вищі навчальні заклади для ВКР. У 11-му – вимагали виселення єзуїтів і обмеження впливу католицького духовенства на православних.

У документі «Вимоги до другого пункту щодо Війська Запорозького» було запропоновано скасувати обмеження чисельності реєстру 1638 року, затвердити високу платню для генеральної старшини й поширити козацькі права й привілеї на всіх козаків, а не лише реєстрових. Також І. Виговський прагнув налагодити власне виробництво зброї та боеприпасів. Для цього він запропонував передати Житомирське староство й усі селітроварні генеральному обозному, щоб ВЗ забез-

печувало себе порохом і набоями без сторонніх витрат. Уточнено, що судова влада у ВКР мала належати виключно козацькій старшині; запроваджувалася посада інстигатора (прокурора). Пропонувалося також суттєво розширити територію ВКР, включивши до нього Волинське, Руське та Подільське воєводства. У «Вимогах до третього пункту» формально була згода на повернення урядовців до міст і сіл, але за умови, що після їхньої смерті чи відставки посади надаватимуться тільки шляхтичам православного віросповідання. Порушення цієї умови запропоновано карати анатемою (церковним прокляттям) і конфіскацією майна.

У пропозиціях до Гадяцької угоди підтверджено право представників Київського воєводства на участь у сеймі з місцем біля послів Сандомирського воєводства (пункт 4), задекларовано свободи для всіх громадян ВКР (пункт 7) і запропоновано обмежити владу Великого князя руського на користь шляхти, що свідчить про прагнення перетворити ВЗ на станову державу за зразком Речі Посполитої (пункт 8). У «Вимогах до четвертого пункту» І. Виговський фактично відмовлявся повертати землі польським власникам, вимагаючи передачі під контроль ВЗ більшості територій, підпорядкованих полковникам, із тимчасовим утриманням нинішніх посідачів за рахунок королівської ласки. У «Вимогах до п'ятого пункту» йшлося про повну концентрацію військової влади в руках гетьмана, включно з кадровими призначеннями, правом війни й виключення зі служби з конфіскацією майна.

Розробляючи політичні плани, І. Виговський прагнув у разі своєї смерті забезпечити владу своїм близьким. Оскільки його син Остап був надто малим, він розраховував отримати від Варшави гарантії, що гетьманство перейде до одного з його братів Данила, а військове командування – до іншого, Костянтина. У змінах до 5-го пункту Гадяцької угоди Виговський пропонував передавати 25% податків з українських староств до скарбниці ВКР для утримання війська під наглядом спеціальних інспекторів; наполягав на скасуванні обмеження реєстру в 30000 козаків, залишивши за ВКР право мати «стільки і такого війська, скільки потребує», з фінансуванням від Речі Посполитої щонайменше на три роки; пропонував юридично закріпити, що землі, не повернуті колишніми власниками, переходять у власність руської шляхти. У «Вимогах до шостого пункту» Виговський домагався: передачі ВКР виключного права підтвердження прав на володіння землями (раніше належало лише королю); надання маєтків українським громадянам за аналогією до практики в Короні; скасування права індивідуального вето у ВКР, замінивши його колегіальним ухваленням рішень більшістю, окрім питань, що можуть викликати масове невдоволення (Виговський, 1991, с. 329–339; Олянчин, 1990, с. 327–350).

На сеймі у квітні 1659 р. козацькі послы запропонували створити спеціальну комісію для повернення майна православним і перелік церков і монастирів, які уніати мали віддати. Вони вимагали скасування «конституції 1638 року», відновлення війська до 60 тисяч, повернення православним монастирів, відібраних єзуїтами, а також розширення прав і свобод для всіх прошарків населення – не лише козацтва, духовенства, міщан і селян, а й «черні» в маєтках Речі Посполитої. Було висунуто вимогу про приєднання до ВКР Волинського, Руського та Подільського воєводств, розширення влади гетьмана на все військо в Україні й заборону формування стану українських магнатів – князі не мали перевищувати шляхетський стан.

Адміністративні посади в Україні пропонувалося надавати тільки православним українцям. Також порушувалося питання амністії для всіх, хто раніше служив у ВЗ і Швеції, та відновлення права представництва послів Київського воєводства у сеймі (Памятники, 1898, с. 335–339).

Пропозиції змін до Гадяцької угоди не покращили ситуації: козацька делегація поставила під сумнів майже всі її пункти й навіть вимагала включення до ВКР Волині, Поділля та Галичини зі Львовом. У відповідь сейм, сенат і король Ян II Казимир вирішили більше не зважати на ці вимоги (Tazbir, 2009).

**Зміни до тексту угоди на сеймі навесні 1659 року.** Одночасно з максималістськими вимогами ВЗ не менш жорсткі умови висунула і РП. За спогадами писаря королівського посла К. Перетятковича, у січні 1659 р. С. Беневський вирушив до І. Виговського для перегляду пунктів, які РП відмовлялася прийняти (Памятники, 1898, с. 348).

Текст Гадяцької угоди був критично відредагований у Варшаві. Остаточні ухвали сейму містять як підтвердження щодо одних її пунктів, так і застереження щодо виконання інших (Teksty uchwał, 1658).

Остаточні зміни до змісту угоди мали бути внесені на сеймі у травні 1659 р. Ратифікація Гадяцької угоди, зокрема, мала відбутися на надзвичайному 6-тижневому сеймі, що тривав від 17 березня до 30 травня 1659 р. у Варшаві і створив спеціальну комісію для прийняття Гадяцької угоди. До неї увійшли 8 сенаторів (куявський єпископ Казімеж Флоріан Чарториський, познанський єпископ Войцех Толібовський, луцький єпископ Ян Стефан Видзга, київський єпископ Томаш Уєйський, познанський воєвода Ян Лещинський, поморський воєвода Станіслав Кобежицький (Kobierzyski), смоленський каштелян К. Євлашевський, волинський каштелян С. Беневський і 15 послів, серед яких був також посольський маршалок. 25 квітня відбулася урочиста зустріч членів комісії з козацькими послами (Ochmann-Staniszevska, 2000, s. 283–284).

Під час весняного сейму 1659 року обговорення змін до Гадяцької угоди тісно пов'язували з питанням оплати війську РП. І. Виговський порушив питання мілітарної допомоги ще на початку року, однак через порожню казну військова комісія в Любліні не діяла, а військові делегати оголосили «конфедерацію» під проводом Маріуша Станіслава Яшкольського. 24–30 квітня було скликано сеймовий комітет, присвячений, зокрема, затвердженню Гадяцької угоди й оплати війську (Ochmann-Staniszevska, 2000, s. 286).

Навесні 1659 року І. Виговський запропонував внести до угоди зміни щодо військових питань. Серед них – зрівняння повноважень його як гетьмана військ руських ВКР з повноваженнями великих коронного та литовського гетьманів, переведення військових податків до компетенції ВКР та прохання до коронного підскарбія фінансувати армію протягом трьох років. Натомість Військо Запорозьке обіцяло підтримати Річ Посполиту силами, удвічі більшими за коронне військо, які мали бути направлені в Україну (Kroll, 2008, s. 58).

Під час сейму у Варшаві не погодилися з усіма козацькими пропозиціями. Через покращення становища Речі Посполитої деякі пункти Гадяцької угоди були змінені. Кількість реєстрових козаків обмежили до 30000, але з можливістю кори-

гування за рішенням гетьмана. Також йому дозволили утримувати 10000 найманців за рахунок податків. У результаті компромісу 26 квітня (6 травня) 1659 року Виговський надіслав королю виправлений текст угоди та повідомив про наступ його військ на Лівобережжі (Памятники, 1898, с. 340).

Ратифікація Гадяцької угоди супроводжувалася бурхливими дебатами як у палаті депутатів, так і у сенаті. Унаслідок задекларованого у ній наміру створення Великого Князівства Руського з трьох воєводств авторів її тексту звинуватили в порушенні засадничих положень Люблінської унії 1569 р. про створення РП як держави тільки КП і ВКЛ. Іншим закидом до договору було те, що у ньому недавнім ворогам РП не тільки надто поспішно надали прощення, але й запропонували шляхетство без жодних гарантій з їхнього боку щодо того, що вони не піднімуть нове повстання (Tazbir, 2009).

Вимога Війська Запорозького скасувати Берестейську унію викликала опір Папи Римського і стала головною перешкодою для ратифікації угоди сеймом. 7 травня вілкомєрський маршалок і депутат головного трибуналу ВКЛ Ян Мерженський писав Радзивіллю, що переговори з козаками ускладнюються через їхню категоричну відмову навіть частково поступитися у питанні унії, проти чого виступає і духовенство. 10 травня він повідомив, що сейм зосереджений на обговоренні унії та оборони (Ochmann-Staniszevska, 2000, s. 286).

Спроби переконати козаків відмовитися від вимоги скасування унії залишилися безрезультатними. 10 травня Я. Мерженський повідомляв Б. Радзивіллю, що козаки наполягають на повному скасуванні унії та категорично відмовляються від будь-яких поступок, і навіть запряження Гадяцької угоди не гарантуватиме дотримання її вимог ні ними, ні Річчю Посполитою (Ochmann-Staniszevska, 2000, s. 287).

Попри понад два тижні обговорень, питання скасування унії на сеймі не зрушило з місця. 27 травня случький архимандрит Теодозій Василевич писав Б. Радзивіллю, що через справу унії сейм затягнувся. Він зазначав, що козаків образило те, що частину гадяцьких пактів скасували або відклали на півроку, що викликало підозри щодо недотримання присяги. Також було помічено розбіжності в текстах присяги українською та польською мовами, зокрема й у її виголошенні (Ochmann-Staniszevska, 2000, s. 287).

Щоб залучити козаків до Гадяцького договору, їм обіцяли повне скасування унії. Однак через опір католицьких єпископів в остаточному його тексті від 22 травня 1659 р. заборонили тільки будівництво нових уніатських храмів, що фактично мало призвести до поступового згасання греко-католицького обряду. Вимогу скасування Берестейської унії у сеймі формально розцінили як порушення віротерпимості (хоча роком раніше сейм вигнав аріан із РП) (Tazbir, 2009).

Для Війська Запорозького ключовою була вимога зберегти 60-тисячне військо. У травні на сеймі Костянтин Виговський від імені гетьмана проголосив декларацію з обґрунтуванням цієї потреби (Мицик, 1999, с. 112). Однак сейм визнав вимогу завищеною й обмежив чисельність козацького війська до 30000, але навіть у такому вигляді реєстрове козацтво вважали потенційною загрозою для Речі Посполитої (Tazbir, 2009). Проте за відсутності загрози від ВЗ і на тлі постійної не-

безпеки з боку Московської держави скорочення козацького війська без належної військової підтримки для нього було стратегічною помилкою Речі Посполитої.

22 травня 1659 р. на сеймі відбулася присяга новій унії. За словами польського історика Януша Качмарчика, «це означало, що Річ Посполита Трьох Народів стала фактом» (Kaczmarczyk, 2007, s. 123).

На знак подяки за участь у сеймі та присягу на вірність Гадяцькій угоді частині козацьких делегатів надали шляхетство та видали сукно для одягу. На початку червня 1659 р. коронний писар і варшавський підचाший Яцек Гіацинт Б'янчі доручив видати тканину 164 козакам на суму 3042 злотих, кошти за яку мала відшкодувати коронна скарбниця (Bianchi, 1659).

10 червня 1659 р. король Ян II Казимир і керівництво РП урочисто ввели в дію Гадяцьку угоду, присягнувши беззастережно дотримуватись її умов (Коренець, 1920, с. 20). Приблизно через два місяці після цього 19 серпня король подякував І. Виговському за урочисту присягу. Він просив послів передати гетьману подяку за вірність та прихильність до короля й Вітчизни, яка «не буде скупкою» на вдячність і висловив надію на швидке заспокоєння ситуації (Памятники, 1898, с. 364).

**Порівняльний аналіз текстів різних версій Гадяцької угоди.** Під час дослідження історії Гадяцької угоди неминує виникає питання: чому, незважаючи на переважно взаємовигідні для сторін її положення, її так і не реалізували? Найчастіше відповідь пов'язують із різними політичними цілями сторін, зокрема, її авторів і підписантів. Для одних із них угода була частиною геополітичної стратегії, для інших – тактичним кроком у боротьбі проти ворогів. Ключовим фактором у різних трактуваннях є те, що в 1658–1659 рр. були розроблені й підписані два тексти угоди. Перший з них, по суті, був декларацією про наміри, другий – компромісом правлячих еліт. І. Виговський, на відміну від Б. Хмельницького, який шукав протекції Москви, шукав союзу з Річчю Посполитою, аби послабити Москву і створити Велике князівство Руське як сильну цивільну й обороноздатну національну державу. Перша версія угоди (1658) передбачала широку автономію України: власне військо (60000 козаків), самоврядування, фінансову незалежність, скасування унії та створення ВКР як третьої складової частини РП. Її підписала обмежена група осіб, і вона не отримала широкої підтримки у суспільстві. Друга версія угоди, затверджена сеймом у 1659 році, значно обмежувала українську автономію. Було зменшено реєстр до 30000 козаків, збережено Берестейську унію, відновлено шляхетські привілеї й централізовано податкову систему. Ці зміни викликали незадоволення серед козаків і широких верств населення. Таким чином, другий варіант угоди став поступкою польській еліті і фактично перекреслив ключові ідеї І. Виговського. Саме це поряд із розбіжностями в баченні майбутнього стало причиною провалу реалізації угоди. Попри це, в історіографії ХХ ст. сформувався позитивний міф про Гадяцьку угоду, який, за С. Плохієм, є «реконструктивною підробкою» дійсності (Plokyh, 2010–2011, p. 37–49).

**Негативна реакція І. Виговського на внесені сеймом зміни до Гадяцької угоди.** Гетьман І. Виговський схвально сприйняв сам факт ратифікації Гадяцької угоди, але, дізнавшись про внесені сеймом зміни, був обурений, особливо через

ігнорування скасування унії та збереження 60-тисячного війська як його ключових вимог, прогножуючи несприйняття договору козаками і його усунення від гетьманської влади. Він емоційно відреагував у таких словах С. Беневському в присутності його писаря К. Перетятковича: «Ти зі смертю прийшов і смерть мені приніс...». Проте прийняття угоди з внесенням небажаних для І. Виговського змін не стало підставою для його рішення про відмову від неї чи зміну зовнішньополітичної орієнтації очолюваної ним держави. Невдовзі після ратифікації договору гетьман демонстративно відкинув пропозицію перейти під владу султана (Памятники, 1898, с. 348, 350).

Після ратифікації Гадяцької угоди І. Виговський скликав раду козацької старшини для обговорення внесених сеймом змін. Полковники висловили занепокоєння, але погодилися підтримати гетьмана за умови, що унія не буде впроваджена в ключових містах. Виговський запропонував скласти булаву, заявивши: «Обирайте іншого, якщо не схвалюєте моїх дій». У відповідь козацька старшина відмовилася і підтвердила вірність. Того ж дня було переписано Гадяцькі пакти у редакції сейму. Проте під зовнішнім спокоєм гетьман приховував емоційний надлом, який вилився у його сварку з рідними увечері того ж дня, коли відбулася згадана рада козацької старшини (Памятники, 1898, с. 352).

**Відсутність військової допомоги РП для ВЗ.** Польща не змогла надати військової допомоги І. Виговському через брак коштів, виснаженість країни війнами та спустошену скарбницю. Коронне військо відмовилось іти в Україну без платні й комісари марно шукали гроші у Львові, а великий литовський канцлер також не надіслав допомоги, бо не довіряв козакам, через що Виговський намагався зберегти зв'язки з Московією (Флоря, 2010, с. 512).

Через порожню скарбницю Річ Посполита не мала коштів навіть на оборону збережених територій. Втрата українських земель і економічна криза призвели до інфляції, започаткованої карбуванням мідної монети у 1659 р., а фінансові труднощі викликали невиплати війську, конфедерації й загального ослаблення держави саме тоді, коли потрібно було вирішувати актуальні питання її східноєвропейської політики (Wójcik, 1959, s. 12–13).

У Варшаві розуміли, що без підтримки для ВЗ можливі його поразка й втрата довіри до РП. Тому в травні 1659 р. військова рада РП прийняла постанову скерувати йому на допомогу 17000 вояків великого коронного гетьмана (10500 кінноти, 4300 драгунів і 2700 піхоти) (Podhorodecki, 1958, s. 217; Wimmer, 1965, s. 123), але через нестачу платні вони не прибули в Україну (Janas, 1998, s. 27–32).

Після перемоги під Конотопом у липні 1659 р. І. Виговський знову просив військової та фінансової підтримки від РП. До Варшави було відправлено посольство на чолі з Кшиштофом Ласеком. Гетьман вимагав направити коронне військо в Україну, а литовцям доручити відволікаючий удар у Білорусі. Особливо його обурило, що литовці не допомогли Данилу Нечая в облозі під Биховом (Памятники, 1898, с. 364–367).

Не отримавши влітку 1659 р. підтримки від РП, І. Виговський вивчав можливість укладення союзу з Оттоманською Портою. Великий коронний обозний Анджей Потоцький 4 серпня писав Яну II Казимиру, що гетьману дуже потрібна

допомога польського війська й у разі її відсутності він «може шукати іншого рішення», натякаючи на переговори його посланника у Стамбулі, де того прихильно прийняли незадовго до цього (Памятники, 1898, с. 362). Очевидно, І. Виговський не був упевнений у надійності Речі Посполитої та її готовності до реальної військової підтримки, тому одночасно шукав інших союзників. У серпні 1659 р. він розпочав переговори з представником Османської Порти, який запропонував союз проти Москви в обмін на підпорядкування Туреччині. Гетьман прагнув мати альтернативу Гадяцькій угоді на випадок її неефективності. Втім плани Виговського були ширшими – він прагнув створити широку антимосковську коаліцію за участю України, Польщі, Литви, Криму, а згодом Швеції чи Османської імперії. Про це він писав у листі до Яна II Казимира від 20 жовтня 1659 р., запевняючи, що не укладав жодних угод без згоди польського короля (Памятники, 1898, с. 379).

Думку про потребу більшої військової підтримки Україні поділяли й інші польські військові. Так, 20 липня 1659 р. полковник Т. Карчевський писав з України до надвірного хорунжого Костянтина-Владислава Паца, що козаки відкрито закликали, щоби король прислав більше війська й застерігали: «Якщо нас тут більше не буде, то й вас тут не буде». Він закликав: «Заради Бога, король мусить думати про Україну: слава Богу, і без нашої допомоги становище гетьмана покращується; але, як і раніше, не є добре, що там нема нашого війська» (Памятники, 1898, с. 357).

Хоча стан коронного війська покращився, воно все одно не могло допомогти козакам. Знаючи про труднощі через опозицію частини військових (конфедерацію), І. Виговський надіслав листа безпосередньо воякам коронного війська. Королівський двір підтримав цю ідею і закликав посланців поспішити, щоб особисто донести війську про відданість Виговського та Війська Запорозького спільній справі, що могло б спонукати польське військо вирушити на допомогу гетьману (Памятники, 1898, с. 366).

Шляхетська конфедерація, що тривала до вересня 1659 р., затримала військову допомогу козакам, що стало катастрофою для І. Виговського і спроби практичної реалізації Гадяцької унії. Гетьман втрачав підтримку козацької старшини, а на Лівобережжі спалахнуло повстання під проводом Тимофія Цицюри й Василя Золотаренка, яке інспірували й підтримали прибулі з Московської держави воєводи. Внаслідок цього Лівобережжя знову опинилося під контролем Москви, тоді як на Правобережжі ситуація також погіршувалася, а коронне військо залишалося пасивним до закликів гетьмана про підтримку.

І. Виговський продовжував сподіватися на допомогу, але вона не надходила. У союзі з РП козаки почали вбачати зраду їхніх сподівань: присягнувши королю, вони не отримали очікуваної підтримки проти Москви. Як визнав польський дослідник П. Кроль, унаслідок цього Виговський почав втрачати довіру козаків, головною причиною чого стало практичне ігнорування керівництвом РП його звернень і відсутність у нього чіткого плану поетапних заходів реалізації Гадяцької угоди (Kroll, 2012, s. 79).

Відмова від її початкового варіанту, байдужість до становища козаків і спроби нав'язати не вигідні умови підірвали довіру до союзу. Польський двір не бажав відкрито воювати з царем до завершення війни зі Швецією. Попри розуміння загрози,

нестача коштів, конфедерація війська, опір литовців та небажання приймати союз із козаками зумовили бездіяльність, яка й визначила поразку Виговського.

Один із кращих тогочасних польських знавців українських справ С. Беневський скептично оцінив відсутність у РП політичної волі для практичної реалізації Гадяцької угоди. На його думку, замість об'єднання з Україною в обороні й відсічі агресії Московського царства РП загрузла у внутрішніх суперечках, що призвело до падіння І. Виговського й послаблення держави. У листі від 28 жовтня 1659 р. до краківського єпископа Анджея Тшебіцького він так передав катастрофічні для польсько-українських відносин наслідки фактичного припинення дії незадовго до того ратифікованої сеймом РП Гадяцької унії: «Я розумію, що ви знаєте про зміну ситуації в Україні, спричинену клятою конфедерацією армії. Наша Батьківщина була паралізована в той момент, коли найбільше потребувала всіх її сил. Ми вирішили долю Виговського, знову штовхнувши Річ Посполиту в море, давши ворогові, московському цареві, всі підстави для радості» (Korczyński, 2010, s. 68).

**Причини невдач реалізації угоди.** За відсутності військової допомоги І. Виговський не міг контролювати ситуацію: правобережні полки не діяли проти бунтівників, а кримський хан як головний його союзник відправив війська проти семигородського князя Дердя II Ракоці. І. Виговський та А. Потоцький зверталися до короля за підтримкою (Памятники, 1898, с. 361–363). На початку серпня 1659 р. Потоцький листувався з королем, наполягаючи на терміновому надсиланні 3000 військових (драгунів і піхотинців) для допомоги гетьману. Водночас Потоцький повідомляв, що у нього під командою залишилось лише 1500 боєздатних солдатів, а решта його вояків хотіли залишити службу (Памятники, 1898, с. 336).

Проте, незважаючи на багаторазові прохання, від короля Яна II Казимира, як і від кримського хана, допомоги також не надходило. Відпускаючи послів Війська Запорозького 19 серпня 1659 р., король офіційно заявив, що не може послати в Україну ні грошей, ні війська. Послам було запропоновано самим їхати до Львова до коронного війська, щоб умовити його попрямувати в Україну (Памятники, 1898, с. 340–342, 345).

Упродовж місяця після початку повстання на Лівобережжі сили А. Потоцького значно зменшилися, а настрої вояків погіршилися. 17 вересня він повідомив великому коронному гетьманові С. Потоцькому, що, хоч і утримує військо, спонукати його до дій не може. 7 жовтня він писав, що солдати не бажають залишатися в Україні, і лише на короткий час вдалося вмовити їх залишитися, а в листі від 25 жовтня зазначав, що чимало його вояків самовільно залишили службу й повернулися до Польщі (Памятники, 1898, с. 350, 370, 384). Таке військо могло охороняти І. Виговського, але було не у стані утримати його при владі. У листі А. Потоцького до Яна II Казимира від 25 жовтня згадано, що 11 вересня відбулася «Чорна рада» під Германівкою, де читали королівські привілеї, надані під час ратифікації Гадяцької угоди. Виговський, стикнувшись із незгодою учасників ради, змушений був звернутися по захист до Потоцького. Урешті-решт він відмовився від гетьманської булави на користь Ю. Хмельницького, який із козаками склав присягу на вірність польському королю й у вересні вирушив до Ржищева для придушення заворушень на Правобережжі (Яковлева, 1998, с. 339–340).

Після зречення І. Виговський виїхав до Речі Посполитої, де отримав політичний притулок. 28 вересня Т. Цюцюра повідомив Трубецькому, що новим гетьманом став Ю. Хмельницький, а Виговський і Потоцький з військом виїхали до Польщі (Архів-4, 1914, с. 252–253). Гадяцька угода не принесла обіцяних вигод – у разі конфлікту з Москвою козаки не мали підтримки ні від татар, ні від РП. 25 жовтня Потоцький порадив королю шукати миру з Москвою, бо хан був зайнятий іншими війнами, а калга вирушив до Валахії (Пам'ятники, 1898, с. 370).

Реалізація Гадяцької унії могла б змінити хід подій у Центрально-Східній Європі та запобігти Андрусівській угоді, яка віддала Москві стратегічну перевагу. Проте І. Виговський так і не став повноцінним гетьманом військ руських – у більшості документів після підписання Гадяцької угоди у вересні 1658 р. він підписувався як гетьман Війська Запорозького, а після зречення булави – лише як київський воєвода. Ані Ян II Казимир, ані політична еліта Речі Посполитої не визнавали фактичного існування Великого Князівства Руського, навіть під час чи після ратифікації унії. Як писав Я. Качмарчик, проєкт Речі Посполитої Трьох Народів мав крихку основу, а Велике Князівство Руське швидко занепало (Kaczmarczyk, 2007). Через це унія проіснувала недовго, а в польській історіографії згодом стала предметом суперечок або навіть історичним міфом (Leśniewski, 2014, s. 59–61).

**Висновки.** На підставі аналізу викладеного матеріалу можна зробити висновок, що невдачу реалізації Гадяцької угоди спричинили такі політичні причини:

а) Внутрішні чинники

1) Переважання вузькоелітних інтересів. Угоду підтримували лише частини еліт: польська шляхта – за умови збереження своїх прав, і козацька старшина – прагнучи визнання рівноправною зі шляхтою. Проте ширше українське суспільство не було готове до ідеї автономного Великого князівства Руського (ВКР), а польські політичні кола не визнавали козаків партнерами, а лише підданими.

2) Незрілість політичної структури ВЗ. Процес формування ієрархії політичних еліт у Війську Запорозькому ще не завершився, що унеможливило стабільну підтримку угоди. Частина старшини згодом сама почала саботувати реалізацію договору.

3) Непідготовленість до ідеї, що випереджувала час. Угода пропонувала конфедеративну модель з реальним самоврядуванням ВКР, але суспільства обох сторін не були до цього готові, а політичні еліти діяли переважно з егоїстичних міркувань.

4) Конфлікт інтересів польської й козацької еліт. Польська шляхта прагнула повернути контроль над українськими землями, якими вже володіла нова козацька верхівка. Це спричинило глибокий конфлікт, що з часом трансформувався у пасивний спротив та політичну маніпуляцію з боку Москви.

б) Зовнішні чинники

1) Протидія Московської держави, що з метою не допустити виходу України з-під її контролю активно перешкоджала реалізації угоди: розколювала козацькі лави, підтримувала керівників опозиції до І. Виговського (М. Пушкара, Я. Барабаша, І. Безпалого) і намагалася зірвати переговори з РП.

2) Міжнародна ізоляція ВЗ. Крім Кримського ханства, жоден із сусідів (Московське царство, ВКЛ, Османська імперія) не підтримав створення ВКР, тоді як деякі польські кола воліли порозумітися швидше з Москвою, ніж з козаками.

3) Ідеалістичні очікування сторін. І Виговський, і Ян II Казимир надмірно оптимістично сприймали можливість мирного повернення України до складу РП, тоді як Москва ж не лише не погоджувалась на це, а й активно працювала над зривом угоди.

Підбиваючи підсумки сказаного, можна виокремити дві основні причини фактичної нереалізації угоди:

1) Затягування ратифікації та спотворення умов. Сейм РП ухвалив угоду лише через 8 місяців зі значними змінами, що фактично знецінили її зміст для козаків. Жоден із передбачених елементів ВКР не був реалізований (що стосувалося запровадження запропонованих посад, титулів, інституцій тощо).

2) Брак реальної військової підтримки. Після Конотопської битви І. Виговський не отримав обіцяної допомоги з боку РП, що продемонструвало байдужість Варшави до реального втілення триєдиного союзу.

Гадяцька угода так і не набула юридичної сили, а після змін сейму була фактично скасована. Ідея ВКР випередила свій час і не отримала підтримки ані в РП, ані у самій Україні. У результаті Україна втратила шанс на конфедеративну модель у межах Речі Посполитої й опинилася під зростаючим впливом Москви.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

**Архів-4:** *Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый Комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. (1914). (Ч. 3. Т. IV: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкаго). Киевъ.*

**Архів-6:** *Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый Комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. (1908). (Ч. 3: Т. VI.: Акты Шведскаго государственнаго архіва, относящиеся къ исторіи Малороссіи (1649–1660 г.)). Киевъ.*

Брик, М. (1974). *Юрій Нemiрич, 1612–1659 pp.: На тлі історії України*. Льоссер.

Будзиновський, В. (1907). *Гадяцькі постулати і гетьман Виговський*. Львів : Народова.

Виговський, І. (1991). Перелік пунктів і покірних прохань, які подає його милість Яснoвельможний гетьман Війська Запорозького разом з усім Військом Запорозьким і народом руським Його Королівській Милості і всій Річі Посполитій від 1659 року. *Записки НТШ*. Т. ССХХІІ. *Праці Історично-філософської секції*. Львів, 329–339.

Газін, В. (2018). Крах Гадяча: до питання про причини провалу проєкту утворення Речі Посполитої трьох народів (до 360-річчя Гадяцької угоди). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 11, 137–146.

Газін, В. (2019). Українська держава у сфері геополітичних інтересів Речі Посполитої, Московії та Криму в 1654–1667 pp. : дис. ... д-ра істор. наук, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. [https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin\\_Volodymyr/Ukrainska\\_derzhava\\_u\\_sferi\\_heopolitychnykh\\_interesiv\\_Rechi\\_Pospolytoi\\_Moskovii\\_ta\\_Krymu\\_v\\_16541667\\_r.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Ukrainska_derzhava_u_sferi_heopolitychnykh_interesiv_Rechi_Pospolytoi_Moskovii_ta_Krymu_v_16541667_r.pdf)

Горобець В. (2018). Гадяцький договір 1658 р. – чому угода так і не стала унією? (Про перспективи та проблеми реалізації проєкту у 360-ліття його укладення). *Український історичний журнал*, 5, 21–44.

Грушевський, М. (1958). *Історія України-Руси*: в 10 т., 10. Нью-Йорк.

Договори, заключенные под Гадячем между польским королем и малороссийским гетманом Иваном Выговским. Сентябрь 6/16 1658. *Российский государственный архив древних актов в Москве (РГАДА)*, ф. 124, оп. 1, д. 17, л. 1–6.

Коренець, Д. (1920). Зносили гетьмана Івана Виговського з Польщею в р. 1657–58. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка (ЗНТШ)*, 38, VI, 1–20.

Мицик, Ю. (упоряд.). (2015). *Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.* (Т. 4: (1655–1658)). Київ.

Оляничин, Д. (1990). Пункти Івана Виговського українським послам на варшавський сейм 1659 року. *Записки Наукового товариства імені Шевченка (ЗНТШ)*. Львів, 222, 327–350.

*Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов.* (1898). (Т. 3. 2-е изд. Отд. 3: Матеріали для історії Малоросії). Київ.

Статті згоди с казаками запорожскими, именем его корол. милости и Речи посполитой, постановленные чрез панов комиссаров Станислава Казимира Беневского, каштеляна Волынского, посла из Коруны, и чрез Людвика Яблоновского, каштеляна Смоленского, Великого княжества литовского посла. Сентября 16 дня, лета 1658 в обозе казаком постановленные. *РГАДА*, ф. 229, оп. 1, д. 29, л. 154–161.

Флоря, Б. (2010). *Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.)*. Москва : Индрик.

Яковлева, Т. (1998). Гетьманщина у другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. Київ.

Dąbrowski, J. (1996). Polsko-moskiewskie rokowania pokojowe w 1658 r. *Rzeczpospolita w latach potopu*. Kielce, 91–107.

Janas, E. (1998). *Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663*. Lublin.

Jemiołowski, M. (1850). *Pamiętnik Mikołaja Jemiołowskiego, towarzysza lekkiej chorągwi, ziemianina województwa bełzkiego, obejmujący dzieje Polski od roku 1648 do 1679 społecznie, porządkiem lat opowiedziane*. Lwów.

Kaczmarczyk, J. (1994). Hadziacz 1658 – kolejna uгода czy nowa unia? *Warszawski Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica*. Warszawa, 2, 21–35.

Kaczmarczyk, J. (2007). *Rzeczpospolita Trojga Narodów – mit czy rzeczywistość*. Kraków: Księgarnia akademicka.

Kopczyński, M., Tygielski, W. (Ed.) (2010). *Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa.

Kot, S. (1960). *Jerzy Niemirycz. W 300-lecie Ugody Hadziackiej*. Paryż.

Kroll, P. (2008). *Od ugody hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660*. Warszawa.

Kroll, P. (2016). The military cooperation between the Commonwealth, Zaporizhian Cossacks and Crimean Tatars in the period of the Hadyach Union and the battle of Konotop. *The Battle of Konotop 1659. Exploring alternatives in East European history*. Ledizioni, 2016, 59–83.

Kubala, L. (1922). *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*. Lwów.

Leśniewski, S. (2014). Krach Rzeczypospolitej Trojga Narodów. *Polityka*, 21, 59–61.

Noyers, P. (1859). *Lettres de Pierre Des Noyers secrétaire de la reine: de Pologne Marie-Louise de Gonzague pour servir a l'histoire de Pologne et de Suède de 1655 a 1659*. Berlin: B. Behr.

Ochmann-Staniszevska, S., Staniszevski, Z. (2000). Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo, doktryna, praktyka. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1.

Plokh, S. (2010–2011). Reconstructive Forgery: The Hadiach Agreement (1658) in the History of the Rus'. *Journal of Ukrainian Studies*, 35–36, 37–49.

Podhorodecki, L. (1958). Kampania polsko-szwedzka 1659 r. w Prusach i Kurlandii. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, IV, 203–264.

Tazbir, J. (2009). Jak Polska Ukrainę straciła. [https://www-polityka-pl.translate.google.com/tygodnikpolityka/historia/267470,1,jak-polska-ukraine-stracila.read?\\_x\\_tr\\_sl=pl&\\_x\\_tr\\_tl=uk&\\_x\\_tr\\_hl=uk&\\_x\\_tr\\_pto=sc](https://www-polityka-pl.translate.google.com/tygodnikpolityka/historia/267470,1,jak-polska-ukraine-stracila.read?_x_tr_sl=pl&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc).

Teksty uchwał sejmowych dotyczących unii hadziackiej, 1658. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)*, Metryka Koronna, Działy I i II, vol. 206.

Welykyj, A.G. (Coll.). (1963). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)*. (Vol. 9: (1657–1659)). Romae.

Wimmer, J. (1965). *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. Warszawa.

Wójcik, Z. (1959). *Traktat andruszowski i jego geneza*. Warszawa : PWN.

## REFERENCES

**Архів-4:** *Архив Yugo-zapadnoi Rossii, izdavaemyi Komissiei dlia razbora drevnikh aktov, sostoiashchei pri Kievskom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore*. (1914). (Ch. 3. T. IV: Akty, otnosiashchiesia k epokhe Bohdana Khmelnytskaho). Kiev (in Russian).

**Архів-6:** *Архив Yugo-zapadnoi Rossii, izdavaemyi Komissiei dlia razbora drevnikh aktov, sostoiashchei pri Kievskom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore*. (1908). (Ch. 3: T. VI.: Akty Shvedskaho gosudarstvennaho arkhiva, otnosiashchiesia kъ ystoriy Malorossiiy (1649–1660 h.)). Kiev (in Latin, Sweden).

Bryk, M. (1974). *Yurii Nemyrych, 1612–1659 rr.: Na tli istorii Ukrainy*. Losser (in Ukrainian).

Budzynovskyi, V. (1907). *Hadiatski postulaty i hetman Vyhovskyi*. Lviv: Narodova (in Ukrainian).

Vyhovskyi, I. (1991). Perelik punktiv i pokirnykh prokhan, yaki podaie yoho mylist Yasnovelmozhnyi hetman Viiska Zaporozkoho razom z usim Viiskom Zaporozkym i narodom ruskym Yoho Korolivskii Mylosti i vsii Richi Pospolytii vid 1659 roku. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka (ZNTSh)*, T. CCXXII. *Pratsi Istorychno-filosofskoi sekti*. Lviv, 329–339 (in Ukrainian).

Hazin, V. (2018). Krakh Hadiacha: do pytannia pro prychyny provalu proektu utvorennia Rechi Pospolytoi trokh narodiv (do 360-richnytsi Hadiatskoi uhody) *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. Kamianets-Podilskyi, 11, 137–146 (in Ukrainian).

Hazin, V. (2019). *Ukrainska derzhava u sferi heopolitychnykh interesiv Rechi Pospolytoi, Moskovii ta Krymu v 1654–1667 rr.: dys. ... d-ra istor. nauk*, Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. Repozytarii. [https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin\\_Volodymyr/Ukrainska\\_derzhava\\_u\\_sferi\\_heopolitychnykh\\_interesiv\\_Rechi\\_Pospolytoi\\_Moskovii\\_ta\\_Krymu\\_v\\_16541667\\_r.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Ukrainska_derzhava_u_sferi_heopolitychnykh_interesiv_Rechi_Pospolytoi_Moskovii_ta_Krymu_v_16541667_r.pdf?) (in Ukrainian).

Horobets V. (2018). Hadiatskyi dohovor 1658 r. – chomu uhoda tak i ne stala uniieiu? (Pro perspektyvy ta problemy realizatsii proektu u 360-littia yoho ukladennia). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 21–44 (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1958). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. v 10 t., 10. Niu-York (in Ukrainian).

Dohovory, zakliuchennye pod Hadiachem mezhd polskim korolem i malorossiiskim hetmanom Ivanom Vyhovskim. Sentiabr' 6/16 1658. *Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov v Moskve (RGADA)*, f. 124, op. 1, d. 17, l. 1–6 (in Russian).

Korenets, D. (1920). Znosyny hetmana Ivana Vyhovskoho z Polshcheiu v r. 1657–58. *ZNTSh*, 38, VI, 1–20 (in Ukrainian).

Mytsyk, Yu. (uporiad.). (2015). *Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoyi viiny ukraiynskoho narodu 1648–1658 rr. (T. 4: (1655–1658))*. Kyiv (in Ukrainian).

Olianchyn, D. (1990). Punkty Ivana Vyhovskoho ukrainskym poslam na varshavskyi seim 1659 roku. *ZNTSh*. Lviv, 222, 327–350 (in Ukrainian).

*Pamiatnyky, izdannye Kievskoiu komissiei dlia razbora drevnikh aktov*. (1898). (T. 3. 2-e izd. Otd. 3: Materiali dlya istorii Malorossii). Kiev (in Russian).

Statiu zghody s kazakami zaporozhskimi, imenom eho korol. milosti i Rechi pospolitoi, postanovlennye chrez panov komissarov Stanislava Kazimira Benevskoho, kashteliana Volynskoho, posla iz Koruny, i chrez Liudvika Yablonovskoho, kashteliana Smolenskoho, Velikoho kniazhestva litovskoho posla. Sentiabria 16 dnia, leta 1658 v oboze kazatskom postanovlennye. Perevod s polskoho yazyka s latynskim. *RGADA*, f. 229, op. 1, d. 29, l. 154–161 (in Russian).

Floria, B. (2010). *Russkoie gosudarstvo i eho zapadnye sosed (1655–1661 hh.)*. Moskva: Indrik (in Russian).

Yakovleva, T. (1998). *Hetmanshchyna u druhii polovyni 50-kh rokiv XVII stolittia. Prychyny i pochatok Ruiny*. Kyiv (in Ukrainian).

Dąbrowski, J. (1996). Polsko-moskiewskie rokowania pokojowe w 1658 r. Rzeczpospolita w latach potopu. Kielce, 91–107 (in Polish).

- Janas, E. (1998). Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663. Lublin (in Polish).
- Jemiołowski, M. (1850). Pamiętnik Mikołaja Jemiołowskiego, towarzysza lekkiej chorągwi, ziemianina województwa bełzkiego, obejmujący dzieje Polski od roku 1648 do 1679 społecznie, porządkiem lat opowiedziane. Lwów (in Polish).
- Kaczmarczyk, J. (1994). Hadziacz 1658 – kolejna ugoda czy nowa unia? *Warszawski Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica*. Warszawa, 2, 21–35 (in Polish).
- Kaczmarczyk, J. (2007). *Rzeczpospolita Trojga Narodów – mit czy rzeczywistość*. Kraków: Księgarnia akademicka (in Polish).
- Kopczyński, M. & Tygielski, W. (Ed.) (2010). *Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa (in Polish).
- Kot, S. (1960). *Jerzy Niemirycz. W 300-lecie Ugody Hadziackiej*. Paryż (in Polish).
- Kroll, P. (2008). *Od ugody hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660*. Warszawa (in Polish).
- Kroll, P. (2016). The military cooperation between the Commonwealth, Zaporizhian Cossacks and Crimean Tatars in the period of the Hadyach Union and the battle of Konotop. *The Battle of Konotop 1659. Exploring alternatives in East European history*. Ledizioni, 2016, 59–83 (in English).
- Kubala, L. (1922). *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*. Lwów (in Polish).
- Leśniewski, S. (2014). Krach Rzeczypospolitej Trojga Narodów. *Polityka*, 21, 59–61 (in Polish).
- Noyers, P. (1859). *Lettres de Pierre Des Noyers secrétaire de la reine: de Pologne Marie-Louise de Gonzague pour servir à l'histoire de Pologne et de Suède de 1655 à 1659*. Berlin: B. Behr (in French).
- Ochmann-Staniszevska, S., Staniszevski, Z. (2000). Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo, doktryna, praktyka. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1 (in Polish).
- Plokh, S. (2010–2011). Reconstructive Forgery: The Hadiach Agreement (1658) in the History of the Rus'. *Journal of Ukrainian Studies*, 35–36, 37–49 (in Polish).
- Podhorodecki, L. (1958). Kampania polsko-szwedzka 1659 r. w Prusach i Kurlandii. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, IV, 203–264 (in Polish).
- Tazbir, J. (2009). Jak Polska Ukrainę straciła. [https://www-polityka-pl.translate.google.com/tygodnikpolityka/historia/267470,1,jak-polska-ukraine-stracila.read?\\_x\\_tr\\_sl=pl&\\_x\\_tr\\_tl=uk&\\_x\\_tr\\_hl=uk&\\_x\\_tr\\_pto=sc](https://www-polityka-pl.translate.google.com/tygodnikpolityka/historia/267470,1,jak-polska-ukraine-stracila.read?_x_tr_sl=pl&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc) (in Polish).
- Teksty uchwał sejmowych dotyczących unii hadziackiej, 1658. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD, Metryka Koronna, Działy I i II, vol. 206)* (in Polish).
- Welykyj, A.G. (Coll.). (1963). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)*. (Vol. 9: (1657–1659)). Romae (in Italian & Latin).
- Wimmer, J. (1965). *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. Warszawa (in Polish).
- Wójcik, Z. (1959). *Traktat andruszowski i jego geneza*. Warszawa: PWN (in Polish).

**Andrii BOLIANOVSKYI***Doctor of Historical Sciences, Senior Research Fellow  
Department "Center for Ukrainian-Polish Relations Research"**I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies**National Academy of Sciences of Ukraine;**Associate Professor at the Department of History,**Museum Studies and Cultural Heritage**Institute of Humanities and Social Sciences**Lviv Polytechnic National University**ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7685-1854>**e-mail: andrii.bolianovskiy@gmail.com*

### **ATTEMPTS TO REVISE THE MAIN PROVISIONS OF THE HADIACH AGREEMENT AND THE REASONS FOR THE FAILURE OF ITS PRACTICAL IMPLEMENTATION IN 1659**

The attempts to revise the main provisions of the Hadiach Agreement of 1658 in the context of the political situation of 1659 are investigated. Special attention is paid to the position of Hetman Ivan Vyhovsky, the attitude of the Cossack elders, opposition colonels and representatives of the Polish-Lithuanian Commonwealth to the provisions on the creation of the Grand Duchy of Rus'. The reasons for the concessions on the part of the Ukrainian side in the Hadiach Agreement of 1659 are analyzed, including internal opposition, the growth of pro-Moscow sentiments among the Cossacks, the military threat, diplomatic compromises and the betrayal of some elites. The content of the proposals of the Zaporozhian Army to amend the text of the agreement proposed by I. Vyhovsky is analyzed. The conclusion is made that the fate of the Hadiach Agreement was decided during the discussion at the Sejm in May 1659. It is shown how political instability, lack of unity among the Ukrainian leadership, and the aggressive position of the Moscow state made the practical implementation of the Hadiach Agreement impossible. As a result, the idea of including Rus in an equal federation with Poland and Lithuania remained an unrealized political alternative.

**Keywords:** Hadiach Agreement, Ukraine, Zaporizhian Army, Polish-Lithuanian Commonwealth, Grand Duchy of Rus.

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 12.11.2025